

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА I

БРОЈ 1

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR I
VOLUME 1

Accepted on June 18th 2013, at the 6th meeting of the SASA Department of
Languages and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević Đorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2013

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА I
БРОЈ 1

Примљено на VI скупу Одељења језика и књижевности
од 18. јуна 2013. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Борђевић и академика *Предрага Пипера*

Уредник
дописни члан
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2013

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Штампа
Colorgrafx, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2013

САДРЖАЈ

<i>Увод</i>	7
<i>Foreword</i>	9
ПРИКАЗАНЕ КЊИГЕ УТОРКОМ У САНУ (17. XII 1991 – 21. VI 2011)	11
ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ (8. XI 2011 – 11. XII 2012).....	61
<i>Стари Грци : портрет једног народа / Иван Јордовић</i>	63
<i>Радост препознавања / Нада Милошевић-Ђорђевић</i>	79
<i>Жива реч : зборник у част проф. др Наде Милошевић-Ђорђевић / уредници Мирјана Детелић, Снежана Самарџија</i>	79
<i>Сентандреја : српске повеснице / Динко Давидов</i>	89
<i>Српска стематографија : Беч 1741. / Динко Давидов</i>	89
<i>Капија Балкана : брзи водич кроз прошлост Београда / Светлана Велмар-Јанковић</i>	99
<i>Лаза Костић / приредио Љубомир Симовић</i>	105
<i>Лаза Костић : 1841–1910–2010 : [зборник радова] / уредник Љубомир Симовић</i>	105
<i>Топонимија Пивске планине / Радојка Цицмил-Реметић</i>	123
<i>Српска енциклопедија. Том I. Књ. 1–2</i>	135
<i>Надмени савезник и занемарено српство : британско-српски односи (1875–1941) / Драгољуб Р. Живојиновић</i>	153

<i>Дечанска пустиња : скитови и келије манастира Дечана / Даница Поповић, Бранислав Тодић, Драган Војводић.....</i>	161
<i>Српска државност у средњем веку / Милош Благојевић.....</i>	169
<i>Грамматика и лексика у словенским језицима : зборник радова с међународног симпозијума / главни уредник Срето Танасић.....</i>	177
<i>На траговима Војислава Ј. Ђурића / уредници Дејан Медаковић, Цветан Грозданов.....</i>	191
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен дугогодишњем управнику Библиотеке академику Никиши Стипчевићу.....</i>	197
<i>Птице : књижевност, култура / одговорни уредник Никола Тасић ; уредници Драган Бошковић, Мирјана Детелић.....</i>	207
<i>Друштвена и политичка мисао и делатност Владимира Јовановића : зборник радова са научног скупа одржаног 22. и 23. маја 2008. год. / уредници Михаило Марковић, Александар Костић.....</i>	217
<i>Кардиологија / уредници Миодраг Остојић, Владимир Кањух, Бранко Белеслин.....</i>	227
<i>Голи оток. Књ. 1–5 / Драгослав Михаиловић.....</i>	233
<i>Флора Србије. 2 / уредник Владимир Стевановић.....</i>	245
<i>Истакнути српски лекари и професори. Књ. 1 / Радоје Чоловић.....</i>	251
<i>Др Лаза К. Лазаревић – живот и дело : [зборник радова са научног скупа] / [уредници Радоје Чоловић, Брана Димитријевић].....</i>	251
<i>О песмама, поемама и поетици Матије Бећковића : зборник радова / [уредници Јован Делић, Драган Хамовић].....</i>	259
<i>Рачунарска интелигенција у саобраћају / Душан Теодоровић, Милица Шелмић.....</i>	269
<i>Саборно гробље у Сентандреји : прошлост и натписи / приредили Наташа Вуловић, Марија Ђинђић, Владан Јовановић, Данијела Радоњић, Димитрије Е. Стефановић (уредник и аутор уводних студија).....</i>	273
<i>Именик аутора, уредника и говорника.....</i>	281

УВОД

Делови укупне делатности САНУ јесу и приказивање књига и зборника у издању Академије, књига и зборника чији су писци и уредници академици, као и приказивање издања института и центара чији је САНУ оснивач. На тај начин се обнародују и оцењују резултати научних пројеката и личног доприноса чланова САНУ. Приказивање књига уторком у САНУ започето је 1991. године и непрекидно траје до данас. Од новембра 2011. године програми се одвијају под називом *Трибина Библиотеке САНУ*. Када је Академијин Извршни одбор то прихватио, истовремено је усвојио и текст који се штампа на свакој позивници:

„Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области науке и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године.

Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.”

Од новембра 2011. прикупљају се текстови написани за Трибину. Сви говорници су добили замолнице да своје прилоге дају за објављивање, али се нису одазвали они који су говорили без написаног текста. Због тога и није могао овај збир радова да буде целовит.

Приказане публикације дате су у хронолошком реду, са основним подацима (наслов, аутор или уредник, место издања, издавач, година). Испод тога, по редоследу казивања на Трибини, уписана су имена говорника с њиховим академским и научним звањима. Потом стоји датум када је књига приказана. Кратка реч уредника, на почетку, изговорена да служи као повезница с беседама које најављује, написана је као израз поштовања према књизи, говорницима и послу на уређивању Трибине. Беседе о приказаним књигама објављују се без измена, како су их аутори послали. Ако неко није дао текст, остаје забележено да је говорио.

У првом делу годишњака презентовани су сви програми од 1991. до половине 2011, под насловом *Приказане књиге уторком у САНУ*, са основним подацима и именом уредника академика Никше Стипчевића.

Други део годишњака *Трибина Библиотеке САНУ* има и такав наслов, са назначеним временским распоном и именом уредника. Потом се нижу беседе о приказаним публикацијама.

Регистар бележи имена поменута у годишњаку, а садржај наслове публикација и ауторе, односно уреднике.

Покретањем овог годишњака прибирају се чињенице које су део историје САНУ, скреће се пажња на Академијину издавачку делатност, упознаје се научна и остала јавност са стваралачким активностима академика и даје се сведочанство (које нажалост није потпуно) о елитном месту за приказивање књига.

С таквим намерама креће први број *Трибине Библиотеке САНУ*. Предлог за покретање *Трибине*, као нове серије, подржали су Савет Библиотеке, Одељење језика и књижевности, Издавачки одбор и Извршни одбор, а одлуку је донело Председништво САНУ 5. априла 2013. године.

Стручне сараднице у припреми приказивања књига биле су библиотекарке Љубинка Васић од 1991. до 2010. и Биљана Јоцић од 2010, у сарадњи са запосленима у Библиотеци и заједничкој служби САНУ.

април 2013.

М. В.

FOREWORD

Among many activities of the Serbian Academy of Sciences and Arts (SASA) there are public presentations of new monographs or collected papers published by the SASA, written or edited by SASA members, as well as new editions published by SASA institutes and centers. In this way, the results of scientific projects and personal contributions of SASA members are presented to the public eye and made available for assessment. The public presentations of books at the SASA on Tuesdays have been taking place since 1991. As of November 2011, the programmes have been running under the name *of the SASA Library Forum*. Once the Executive Council of the Presidency adopted the new name, it simultaneously approved the content of the text printed on every letter of invitation for the Forum:

“The SASA Library Forum was established so as to present to the public eye new books on science and arts written by SASA members, new SASA publications and the editions of SASA institutes. From 1991 to 2011 Nikša Stipčević, the director of the SASA Library, was the first editor-in-chief of the SASA Library Forum.

Since October 2011, corresponding member Miro Vuksanović, the director of the SASA Library, has been the Forum’s editor-in-chief.”

Since November 2012, the texts of the speeches uttered at the Forum have been collected. All participants received letters of request to hand in their speeches for publication; however, those who gave a speech without prior having prepared a written text did not answer the call. Hence this collection could not have been an integral one.

The publications presented at the Forum are listed chronologically, offering basic information (the title, author or editor, the place of publication, the publisher, and the year of publication). Beneath these, according to the Forum addressing turns, the names of participants accompanied with their academic and scientific titles are written. Afterwards, the date when the Forum was held is given. A short opening word by the Forum’s editor-in-chief follows, uttered in order to serve

as a link to the ensuing speeches, written out of admiration and respect for the publication presented, the participants and the editing task he was entrusted with. The reviews on the books presented are given with no alternations, in the original form the authors handed in. If someone has not submitted a text, their name is nevertheless mentioned among the participants.

The first part of this annual, entitled *The books presented on Tuesdays at the SASA*, brings a list of all programmes held in the period 1991-2011, basic information on the presentations and the name of the first editor-in-chief, academician Nikša Stipčević.

The latter part of *the SASA Library Forum* annual bares the same name, providing information on period when the Forums were held and the name of the editor. There after, the speeches on the books presented ensue.

Index provides names mentioned in the annual whereas the contents include titles of the publications presented, names of the authors, that is, editors.

By commencing this annual publication, the facts that marked the history of the SASA have been compiled, attention is drawn to the publishing activity of the Academy, scientific and non-scientific audiences are informed on creative endeavours of academicians and a sort of a testimony (though unfortunately not a complete one) about an exclusive spot where books are presented is given.

These were intentions that inspired the initiative for the first volume of *the SASA Library Forum*. The proposal to establish *the Forum* as a new Academy series received support from the Lybrary Council, Department of Language and Literature, Publishing committee and the Executive Council of the Presidency, whereas the Presidency passed the decision on April 5, 2013.

Librarians who assisted in the organization of the Forums were Ljubinka Vasić (1991-2010) and Biljana Jocić (since 2010) in cooperation with other Library and Academy employees.

April 2013

M. V

Друштвена и политичка мисао и делатност Владимира Јовановића
: зборник радова са научног скупа одржаног 22. и 23. маја 2008. године
/ уредници Михаило Марковић, Александар Костић. – Београд : САНУ,
Одељење друштвених наука, 2011.

Говорили: дописни члан Коста Чавошки
дописни члан Данило Н. Баста
дописни члан Александар Костић

У Београду, уторак 5. јун 2012. у 13.00 часова.

СЛОБОДАН И ПРАВДА

У садашњем добу, када нисмо често окренути оном што је било, када мало, понекад, маримо за људе који су увећавали и нашу мисао, јер су је припремали, у таквим приликама, самозадатим, по реду ствари насталим, мало ко осим оних што се помније баве друштвеним наукама кроз време, а понекад и достина међу њима, неће знати о коме је реч када се изговори често име и још чешће презиме - Владимир Јовановић. Овако се чује мала неправда. Није једина. Доста је заслужних имена која су потамнела. Нису на светлу, на слободи.

Зато је важно одмах издвојити, са захвалношћу, ранији посао академика Михаила Марковића, који је у Одељењу друштвених наука, у САНУ, покренуо низ скупова посвећених некадашњим мислиоцима, све под називом *Друштвена и политичка мисао у Србији у 19. и 20. веку*. Последњи такав скуп био је о Владимиру Јовановићу. Било је то 2008. године. Радови су остали. Академик Михаило Марковић је отишао. Његов уреднички посао је преузео и довршио дописни члан Александар Костић. Зборник је пред нама.

Од свега што нуди у седамнаест прилога, о чему ће учесници тог догађаја, дописни чланови Коста Чавошки и Данило Н. Баста, у стручном приказу, као што је наговештено у позиву за данашњи сусрет, хоћемо да одвојимо четири појма, четири начела Владимира Јовановића, човека чији је животопис скоковит, узбудљив, литерарно провокативан. Реч је о политичком мислиоцу који се склонио под именицу либерал, који је зато често мењао и послове и места пословања, који је теоретичар политике, писац успомена, граматике француског језика, текстова о Источном питању, религији, цркви, војсци, свему што чини друштво као политичку појаву.

Владимир Јовановић, рођен у Шапцу 1833, умро је у Београду 1922, а Владимир Ђоровић написао да је нестао „један од најактивнијих и најречитијих вођа читавог либералног покрета кнежевске Србије од Париског до Берлинског конгреса”. О њему ће научници, а нас је привукло колико је Владимир Јовановић био радознао и досетљив, у четири мала примера.

Себе је назвао: *либерални патриота*. Није то учинио директно. Писао је појам у трећем лицу. Тако се легитимисао и пред савременицима и пред нама. У аутобиографским записима. Да не би долазило до неразумевања његове „политичке (донекле и људске) личности” (Д. Баста).

О другима је писао и у предавању припремљеном за главну скупштину Српског ученог друштва чији је био редовни члан. Забрањили су му да говори. Предавање је објавио. Наслов је *Србенда и готован*. Веровао је да наука, култура и вера уводе Србе међу учене Европљане, али притом дефинисао Србенду као једноставног човека који чува своје и своју традицију, иако готовани мисле да је типично српско заправо *гејачко, паорско, грмаљско*, а типично готованско *нобл, фајин, господско*. (Све изгледа врло познато.)

Средишна реч која држи његов либерални патриотизам јесте – слобода. Често је говорио у пословицама, величао подвиге и заслуге старијих, опомињао да ваља чувати дух и понос, освајати слободу. Он је први смислио име - Слободан. Име је дао свом сину. Син му је Слободан Јовановић. Заклонио је оца, али и написао расправу о њему. Однедавно су опет заједно.

Средишна реч која држи значења назива Србенда и готован јесте – правда. По истини и правди, по правдици, Србенда мора да пази шта има, а готован без напора, лежмирски, да узима туђе. Сматрао је да ће правда заклонити Србенду, да ће правда стићи готована. Из оваквих и општих уверења кћери је дао име: Правда.

Тако је постао једини Србин који је своја политичка начела претворио у имена своје деце. Слободан се (као име) свуда примио, али Правда није.

Међутим, има правде да и данас говоримо о Владимиру Јовановићу.

(Уводна реч уредника)

М. В.

ДАНИЛО Н. БАСТА

(Одмах морам да признам да се уопште не осећам лагодно што ћу овде говорити о једној књизи у којој сам као аутор и сам заступљен. Због тога на почетку желим да вас замолим за разумевање које ће ми помоћи да ту нелагоду превазиђем.)

Ако је икада било оправдано оно што је по себи ретко могућно – да и отац и син буду чланови највише српске научне установе, па и да се, понад тога, нађу на њеном челу – онда се то без икакве резерве, с потпуном веродостојношћу, може рећи за Владимира Јовановића и Слободана Јовановића. Владимир је још као млад човек био члан Друштва српске словесности и, затим, Српског ученог друштва, чији је био и председник. Али, када је ово, такође његовим великим залагањем, прерасло у Српску краљевску академију, он у њу, дабогме из политичких разлога, није био примљен! [Забележен је један занимљив и по последицама далекосежан догађај који се почетком 1864. године одиграо у Друштву српске словесности. У њему је важну, ако не и главну, улогу имао управо Владимир Јовановић. Дух немиран и слободоуман, он је предложио да за почасне чланове Друштва српске словесности буду изабрани, између осталих, Виљем Гледстон, Ђузепе Гарибалди и Александар Херцен (син). Министар Коста Цукић, који је у то време био и председник Друштва, успротивио се таквим предлозима, а претходно је самовољно избрисао из дневног реда Јовановићево предвиђено и најављено предавање, доцније објављено под насловом *Србенда и готован*. Министар Цукић је тада на седници Друштва, којој је председавао, изјавио да он не би могао да гласа нпр. за Гарибалдија, на шта му је Јовановић одмах одговорио: „Ни он не би за Вас.” – На Цукићев предлог, Друштво српске словесности је после тога било суспендовано, а средином 1864. године је, уместо њега, образовано Српско учено друштво. – Упор. о томе подробније Живан Живановић: *Политичка историја Србије*, књига прва, Геца Кон, Београд, 1923, стр. 95–98].

Син је, нема сумње, надвисио оца, али му тиме ни у чему није умањио значај. Додуше, ширина и величина научног дела Слободана Јовановића, који се с подједнаком умешношћу и не мањим успехом огледао у неколиким областима, неминовно су засениле оно што је у науци постигао Владимир Јовановић. Ипак зато, та синовљева сенка није толико тешка и нипошто није несавладљива препрека да се, поготово из данашње перспективе, мисао и делатност Владимира Јовановића сагледају мирно и трезвено, те оцене одмерено и уравнотежено. Баш се то догодило на научном скупу посвећеном Владимиру Јовановићу; и баш се то, сада када су радови са тог скупа, одржаног у Српској академији наука и уметности пре четири године, објављени у лепо опремљеном и садржински разноврсном зборнику, лако може видети и искусити. Захваљујући томе, отац је, скоро девет деценија после смрти, могао увелико изићи из синовљеве сенке и појавити се пред

данашњим истраживачима као човек чије се вишестрано дело нуди као подстицајан и захвалан предмет разматрања и вредновања. Најзад је и за оца био уприличен скуп и са њега објављен зборник у кући којој је негда припадао још док се звала Друштво српске словесности, баш као што је то поткрај протеклог века, највећма залагањем покојног академика Миодрага Јовичића, било урађено и за његовог сина. Ако би неко у тој необичној аналогiji видео или осетио примесу особене симболике, мало је вероватно да би погрешно.

Има једна необична околност која заслужује да баш у овој прилици буде нарочито поменута. Посреди је одиста чудновата подударност: скоро у исто време када је светлост дана угледао зборник о којем је данас овде реч, појавило се у Панчеву, у издању тамошњег Историјског архива, свеобухватно монографско дело под насловом *Владимир Јовановић – Прилог културно-политичкој историји Србије*. За његовог писца, историчара Миховила Томандла, не би се, нажалост, могло рећи да је шире познат, тј. да се за његово име и историографско дело зна и изван уског круга посвећених стручњака. Рукопис ове његове драгоцене књиге лежао је, скрајнут и безмало заборављен, у Архиву Српске академије наука и уметности четири деценије пре него што је поткрај 2010. био објављен. Изронивши из архивске таме, преточен у књигу, он се придружио овом зборнику (или овај зборник њему, свеједно). Обема књигама – а то је најважније – има се захвалити што је знаменита личност Владимира Јовановића осветљена и протумачена с многих страна. Разуме се, тиме се ни у ком случају не жели рећи да је стављена последња тачка на истраживање историјске појаве, научног дела и политичке делатности Владимира Јовановића (чему су много допринели и они који су о њему раније писали), али се зацело хоће казати да је, захваљујући тим књигама, у том правцу учињен крупан корак напред. Представа о лику Владимира Јовановића сада је кудикамо потпунија и богатија неголи што је била пре објављивања тих двеју вредних књига.

Чим се помене Владимир Јовановић, спонтано се помисли на политички либерализам у Србији деветнаестог века. Спонтано и – непогрешиво. (Утолико је сасвим очекивано и оправдано што је неколико прилога у овом зборнику посвећено питању о политичком либерализму Владимира Јовановића.) Јер, Владимир Јовановић је један од најзнатнијих и најистакнутијих представника либерализма у нас. Он иде у ред оних наших приврженика начела слободе какви су били Јеврем Грујић, Милован Јанковић, Стојан Бошковић, Алимпије Васиљевић. Слободна Србија, слободна изнутра и слободна споља – то је био њихов политички идеал. За тај идеал, који је код њега постао и неком врстом политичке страсти, политичке вере (а не тек обичног политичког опредељења, једног међу осталим), Владимир Јовановић је био спреман да поднесе многу жртву, знајући да се ауторитарна и самоволна власт не може друкчије оспорити и поткопати. И подносио је, стрпљиво и без

роптања. Више пута је био приморан да оде у емиграцију, више пута је губио запослење.

Либерализам Владимира Јовановића није био чисто и апстрактно политичко становиште. Он је код њега био стопљен са српским родољубљем. (О томе би могли да се, зарад благотворног отрежњења, обавесте данашњи наши вајни либерали!) Ништа се од Јовановићевог либерализма неће разумети ако се то изгуби из вида. Не либерализам једноставно преузет са стране и овде пресађен, не либерализам који је сам себи сврха, већ либерализам прожет и оплемењен родољубљем, либерализам који је у служби свеопштег ослобођења и напретка српског народа, Србије као државе – то је било политичко *вјерују* Владимира Јовановића. Таквог либерализма он је био искрени заточник и доследни поборник. Либерални патриота, тако је Владимир Јовановић себе доживљавао, себе означавао и себе разумевао. Нема ниједног разлога да га и ми таквим не сматрамо.

У нашим данима је стало да се говори о *српском становишту* и наглашава прешна потреба да се оно почне истрајно заступати не само у култури него и у државној политици. Баш је такво становиште оличавао и за њ се упорно борио Владимир Јовановић. Зато он и данас може важити као учитељ српског становишта. Онако како га је заступао Владимир Јовановић, оно је значило амалгамисање европских вредности и постигнућа са српским народним интересима и потребама. Школован на Западу, где је стекао знање и образовање, али и неопходно практично искуство, он је припадао оним српским младићима који су жудели да се што пре врате у отаџбину и да несебично помогну свом народу не би ли овај унапредио, развио и на принципу слободе засновао целокупан живот, и привредни и политички. Не мање него у слободу, Владимир Јовановић је имао поверења у научну истину, поготово ону емпиријску, ону до које долазе позитивистичке науке којима се и сам, сасвим у духу времена, био приклонио.

Човек широких видика, разноврсних интересовања, великог и поузданог знања, Владимир Јовановић је деловао и препознатљивог трага оставио на многим пољима. Распон његове делатности, вазда успешне, запањујући је: од науке до политике, од новинарског и уредничког рада до народне економије (посебно пољске привреде, како се у оно време говорило) и државних финансија, од писања сопствених радова до превођења туђих, за нашу средину просветитељски корисних. Био је један од твораца Либералне странке и један од оснивача Уједињене омладине српске; у иностранству (поглавито Лондону) радио је за државну независност Србије; био је министар финансија и председник Српског ученог друштва. Још као млад члан Друштва српске словесности, у његовом *Гласнику* објавио је опсежне расправе као што су: „Наука о саставу и животу прирашћа” (1863), која има 91 параграф, и „Климатологија (Наука о атмосфери и променама у атмосфери и о њиховом значају за растиње)” (1863). У *Гласнику* Српског ученог друштва, пак, објавио је, поред осталог, расправу „Социјализам или друштвено

питање, од најстаријих времена до данас” (1873). Биле су потребне чак три књиге тог *Гласника* да би се у целини објавило Јовановићево обимно дело „Статистички преглед нашег привредног и друштвеног стања” (1881–1883) од 618 страница. Од његових књига ваља овом приликом поменути ону чији је наслов *За слободу и народ* (1868), затим ону под насловом *Основи снаге и величине србске* (1870), најпосле *Политички речник* (1870), као и две на страним језицима, једну на енглеском: *The Emancipation and Unity of the Serbian Nation or the Regeneration of Eastern Europe by the Reconstruction of the Nationalities* (Geneva, 1871), а другу на француском: *Les Serbes et la mission de la Serbie dans l'Europe d'Orient* (Paris, 1870). Сваке пажње су вредни и Јовановићеви преводи. Довољно је подсетити да је превео обе књиге чувеног дела *Систем народне привреде* Вилхелма Рошера (1863, 1872), као и познату књигу Џона Стјуарта Мила, иначе Јовановићевог омиљеног аутора и за њега великог ауторитета, *О представничкој влади* (1876). – Све је то требало поменути стога што је сазрело време да се главни списи Владимира Јовановића поново објаве и учине доступним данашњим заинтересованим читаоцима. Могла би у том правцу нешто да предузме и Српска академија наука и уметности. А није искључено да ће и појава зборника који овде представљамо бити подстрек за неког нашег издавача да се окрене драгоценим радовима Владимира Јовановића и објави их за данашњу јавност.

О свом оцу, апостоу слободе Владимиру Јовановићу, син Слободан, који је и име добио да би проносио ту највишу вредност до које је оцу било стало, писао је године 1948, у лондонској емиграцији, непристрасно, аналитички трезвено, скоро хладно, с очигледном тежњом да не изгуби уравнотеженост расуђивања и не подлегне емоцијама. То му је, зацело, пошло за руком. Па ипак, местимице је, баш због снажне превласти такве тежње, допуштао себи прејакe изразе у којима, поред критике, има и једног вишка, има, наиме, ироније, ма колико пригушене. Пример за то пружа, рецимо, оно место на којем Слободан Јовановић за свога оца каже да се стављао на гледиште „доктринарског слободњаштва” (*Сабрана дела*, том 11, Београд, 1991, стр. 94). Или оно на којем тврди да је Владимир, као један од оснивача и главних беседника на скуповима Уједињене омладине, „не мало допринео стварању националистичке мистике” (стр. 95; подв. Д. Б.). Али, без обзира на то, може се с разлогом рећи да је ретко кад син о оцу, у целини узев, писао с толико научне одговорности и мере као што је то учинио Слободан Јовановић пишући о свом оцу Владимиру.

Ка таквој одговорности и таквој мери стремили су и аутори прилога објављених у овом зборнику. А да ли су и колико у томе успели, коначан суд ће, наравно, дати његови читаоци.

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

Зборник који је пред нама посвећен је Владимиру Јовановићу, знаменитој личности српске историје и културе 19. века, политичару, професору на Великој школи, човеку који је идеје модерног либерализма увео у Србију, свестраној личности која заслужује пажњу не само стручне већ и шире јавности. Та пажња је, међутим, до сада изостајала. Владимир Јовановић је, нарочито током друге половине 20. века, био потиснут и заборављен, док су његово дело и настојања да се Србија утемељи као модерна европска држава остали недовољно проучени. Зборник који данас представљамо покушај је да се ова неправда бар делимично исправи, а нашој стручној и широј јавности ставе на увид идеје Владимира Јовановића које су у великој мери актуелне и данас.

Зборник који представљамо садржи 16 радова који су саопштени на скупу „Друштвена и политичка мисао и делатност Владимира Јовановића” одржаном маја 2008. године у Српској академији наука и уметности и у којима се разматрају различити аспекти делатности Владимира Јовановића. Већина радова посвећена је његовом схватању политичког либерализма, док је део усмерен на специфичне теме као што су Јовановићево схватање религије и цркве, ослобођење српског народа од турске окупације, његово схватање традиције и модернизма у српском друштву с краја 19. века и друге.

Скуп посвећен Владимиру Јовановићу организовао је академик Михајло Марковић, који је већим делом и приредио овај зборник за штампу. Нажалост, академик Марковић није дочекао његово излагање. Завршни део припрема за штампу преузео сам вођен уверењем да посао око уређивања зборника ваља завршити, али и наставити пројекат који је у оквиру Одбора за филозофију и друштвену теорију САНУ академик Марковић водио више од петнаест година.

О каквом пројекту је реч? Зборник посвећен Владимиру Јовановићу који је пред нама десети је у низу који је проистекао из скупова посвећених знаменитим ствараоцима који су утемељили друштвену и политичку мисао у Србији у 19. и 20. веку. Досадашњи скупови и зборници били су посвећени Доситеју Обрадовићу, Вуку Караџићу, Његошу, Димитрију Ценићу, Светозару Марковићу, Васи Пелагићу, Светозару Милетићу, Димитрију Туцовићу и Николи Пашићу. С временом, овај подухват је прерастао у дугорочан пројекат под општим називом „Друштвена и политичка мисао у Србији у 19. и 20. веку”. Тиме је створен препознатљив циклус чији је циљ не само да се без идеолошких и других предрасуда осветле знамените личности које су допринеле развоју друштвене теорије и политичке мисли у нас, већ и да се омогући боље разумевање прилика у којима су разматрана друштвена и политичка питања у Србији 19. и 20. века. Био је то покушај да се повежу покидане нити нашег памћења, да се разуме смисао развојног континуитета који је водио Србију у правцу модерне демократске државе,

али и покушај да се сагледају разлози дисконтинуитета који су је од тог циља наоко неповратно удаљавали.

Не треба посебно подсећати на то да је Србија у 20. веку у неколико наврата била изложена не само радикалним политичким променама већ и променама система вредности. У таквим приликама било је тешко, а понекад и немогуће, сачувати политичке и вредносне константе којим би се трајно обезбедило демократски уређено друштво које би истовремено било и праведно и ефикасно. Српска елита, разапета између истока и запада, између нејасно дефинисаног места Србије у европском окружењу и великих идеолошких пројеката глобалног карактера, често задојена нетолеранцијом, није успевала да нађе јединствено упориште из којег би се артикулисали национални интереси, па самим тим ни политика која би Србију, упркос свим притисцима којима је тако често бивала изложена, увела у ред стабилних европских земаља.

Сведоци смо таквог стања и данас. У овом времену посртања и лутања, времену у којем се прошлост селективно и острашћено приказује, а неретко и фалсификује, у времену у којем нас убеђују да не треба да се бавимо прошлошћу већ да треба да се окренемо будућности, подухват који је започет организовањем поментих скупова и издавањем зборника под окриљем САНУ, добија посебан значај. Кроз поменуту серију скупова и зборника, међу којима посебно место заузима зборник посвећен Владимиру Јовановићу, указује нам се слика Србије која је већ у другој половини 19. века имала интелектуалце који не само да су разумели битна друштвена и политичка кретања у Европи и свету већ су делом у њима учествовали и на њих утицали. Али, из разлога који захтевају темељно преиспитивање и непристрасно научно тумачење, многи од њих су маргинализовани и заборављени, док су неки, као што је то био случај са Слободаном Јовановићем, стигматизовани, а њихово дело забрањено. Плејада врних мислилаца и стваралаца препуштена је заборава, било из идеолошких разлога, било због тога што се чинило да у датом политичком тренутку њихово дело није од значаја. Тиме је створена искривљена слика новије културне историје у којој се Србија назире као провинцијална средина са тек понеким писменим човеком, као средина у којој се цивилизацијске вредности тешко разумеју и још теже прихватају. Можда је то, свесно или несвесно, намерно или ненамерно, и био смисао наметнутог селективног памћења које траје деценијама.

Србија је сувише мала да би могла себи да дозволи овакво културно и цивилизацијско расипништво, брисање памћења и непремостиве анимозитете унутар политичке и културне елите који су се често завршавали трагедијом. Склоност великог дела српске елите ка поједностављеним идеолошким обрасцима имала је и још увек има високу цену која се манифестује посртањем у преломним историјским тренуцима и занемаривању оне крхке нити која нас природно спаја са вредностима на којима је заснован концепт модерне, демократски уређене државе. На то нас, парадоксално, подсећа

Владимир Јовановић, наш саговорник из 19. века, потиснут у замаху великих идеја које мењају свет.

Многе дилеме и изазови са којима смо данас суочени постојали су и у времену у којем је живео и делао Владимир Јовановић. Међутим, Србија је тада имала не мали број интелектуалаца који су, уз осећање искреног патриотизма, били у стању да сагледају вредносне и стратешке координате у којима би Србија требало да се креће и да формулишу начела на којима би устројство модерне Србије требало да почива. Та начела су се налазила у пресеку свести о националном идентитету и интересима државе са једне, и разумевању и примени тековина модерне Европе у најбољем смислу те речи, са друге стране. Неки од њих су активно учествовали у политичком животу настојећи да своје виђење и принципе на којима почива модерна демократска држава преточе у стварност Србије која је тек стекла своју државност.

Владимир Јовановић је свакако био један од њих. Темелно упознат са основним идејама модерног либерализма свог времена, Јовановић је био свестан да Србија с краја 19. века није тло на које би оне могле некритички да се пренесу и заживе у политичкој и друштвеној пракси. Имао је дубоко разумевање и јасан увид у стање у коме се Србија његовог времена налазила, свестан традиције и патријархалног устројства који су, чинило се, представљали непремостиву препреку модернизацији Србије. Владимир Јовановић је, данас то увиђамо, био изузетан по томе што је покушао да нађе природну резултанту ова два наоко непомирљива система вредности из које би проистекло за Србију примерено политичко и друштвено устројство усклађено са устројством европских држава с краја 19. века. Схватио је да би одустајање од либералних идеја Европе оног времена Србију неповратно одвојило од главних европских токова, а могуће, довело у питање и сам опстанак тек стечене државности. Са друге стране, схватио је да би пуко преношење и наметање идеја либерализма и њихова примена у свакодневном животу изазвало отпор и представљало насиље које би те идеје трајно дезавуисало. Начин на који је Владимир Јовановић видео спој ова два, наоко непомирљива вектора, може нам данас изгледати као утопијски пројекат, али му се не може оспорити увид у то да Србија, уколико жели да постане модерна европска држава мора да нађе равнотежу између сопственог идентитета и традиције са једне и, у оно време европских, а у данашње време светских токова са друге стране. Овај, рекли бисмо труизам, остао је, нажалост, ван видокруга већег дела српске елите током 20. века.

Ако су схватања Владимира Јовановића о државном уређењу, принципима на којима држава почива и односима у политичком животу који обезбеђују стабилност државе били актуелни у Србији која је стицала своју државност, они су у великој мери актуелни и данас. Стога се надамо да ће зборник посвећен Владимиру Јовановићу бар делом допринети да се ова значајна личност српске историје и културе отргне заборава и да се његово виђење начела демократске и ефикасне државе размотри не само

из ондашње већ и из данашње перспективе, а актуелност његовог дела преиспита у драматичним околностима у којима се Србија данас налази.

Али, да бисмо то учинили потребно је да сагледамо део наше културне и политичке историје без идеализовања, али и без самопотирања и идеолошке цензуре. Само такав приступ ће нам пружити увид у то ко смо и колико можемо, где смо и куда нам ваља ићи. Ако су скуп и зборник посвећени Владимиру Јовановићу, као и претходни скупови и зборници из поменутог циклуса, бар делом допринели оваквом сагледавању, онда је њихова сврха у потпуности испуњена.